

Passiuns rumantschas: gieus biblics scrits en lingua rumantscha che preschentan la passiun da Jesus

■ Il «Lexicon da teater svizzer», cumpari il 2005 en trais toms, furma l'ovra da referenza da la scena da teater svizzer (cf. LQ dals 2-12-2016). Ils 68 artitgels rumantschs sa cumponan da 58 artitgels d'autur(a)s e da 10 artitgels tematics. Dus da quests ultims, scrits da Gion Deplazes, èn deditgads a las Passiuns rumantschas. L'invista profunda en quest chapitel fascinant da l'istorgia da la litteratura rumantscha concluda la preschentaziun dal «Lexicon da teater svizzer».

Passiuns rumantschas

En l'iconografia cristiana è la passiun da Cristus in motiv che sa repeta savens. Picturas muralas correspondentas existan er en il territori linguistic rumantsch en bleras baselgias dal temp medieval, per exempel a Vuorz, Breil, Razén, Puntraschigna e Ziràn. Represchentaziuns da Passiuns sco era da gieus biblics èn documentadas per il territori rumantsch, en spezial per l'Engiadina, dapi il 16avel tschientaner. Il pli vegl rapport tradì da la represchentaziun d'ina Passiun deriva dal refurmativ ed istoriograf Durich Chiampel. A l'entschatta èn las Passiuns derasadas en l'entir territori rumantsch, suenter la refurmaziun be pli en regiuns catolicas.

La tradiziun da represchentaziun

Per regla vegn ina tscherta passiun represchenta en intervals da diesch fin ventg onns. Las represchentaziuns han lieu sut tschiel avert durant il temp da curaisma avant Pasca. L'entira cuminanza dal vitg sa partecipa activamain, entant ch'il spiritual surpiglia la direziun dal gieu. Las represchentaziuns cumenzan la damaun e van pliras uras. Il public vegn dals vitgs vischins u da las vals vischinas; ils aspecturs ston savens far viadis lungs e partir schizunt il di avant per vesair ina Passiun. Assister ad ina represchentaziun survegn uschia il caracter d'in pelegrinadi. Il punct culminant da la Passiun è la processiun che represchenta la via da la crusch da Cristus e maina sin in crest sur il vitg. Là va il gieu a fin cun la scena da la crucificaziun. Ils pli vegls manuscrits che tradeschan Passiuns, derivan dal 18avel tschientaner. Mo da trais Passiuns dal temp baroc existan texts u parts da texts: in fragment da la Passiun da Savognin e versiuns cumpletas da las Passiuns da Lumbrein e da Sumvitg.

La Passiun da Savognin

Ella è transmissa a moda fragmentara en in manuscrit da quatter paginas. Sin la davosa pagina sa chatta la menziun «Anno 1741». Tenor quella vala quest manuscrit sco il pli vegl text original tranter las Passiuns transmessas. Quel è vegnì scuvert pir vers la fin dal 20avel tschientaner ed edi da Felix Giger il 1983. Il fragment è scrit en surmiran e para dad esser creà independentamain da las Passiuns da Sumvitg e Lumbrein. Davart l'autur na datti nagina indicaziun evidenta. Sper la menziun «Anno 1741» sa chatta sin la quarta pagina dal manuscrit la notizia «Do 1756»; las emprimas duas cifras n'èn però betg identitgiblas cun tutta segirtad. Il 1741 ed il 1756 è in chaputschin plevon a Savognin. In è dentant betg fitg probabel ch'in da quels dus saja l'autur.

Il fragment descriva parts da duas scenas: l'interrogaziun da Jesus tras l'autsacerdot Caifas e la preschentaziun da Jesus al pievel che pretenda da Pilatus sia sentenza. Sch'ins suonda l'istorgia biblica, mancan tranteren insaquantas scenas, uschia ch'ins po concluder ch'ì sa tracta d'ina copia da rolla, probablamain per l'interpret dal Caifas, ma forsa era per

l'interpret da Jesus. Malgrà ch'il manuscrit è probablamain in agid per exercitar il gieu, n'existan per l'entir Surmeir nagins mussaments d'ina represchentaziun.

La Passiun da Lumbrein

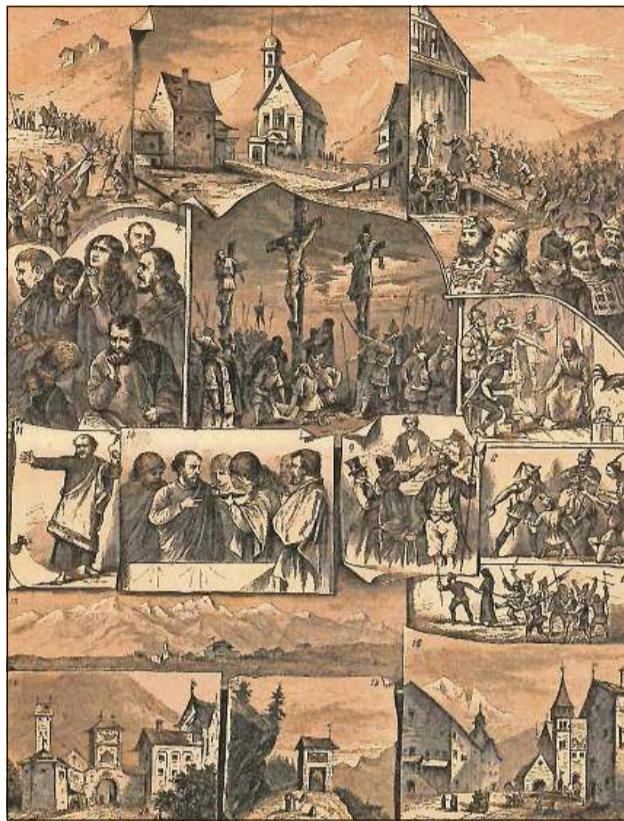
Caspar Decurtins publitgescha quest gieu en sia collecziun da texts «Rätoromanische Chrestomathie»; sia ediziun sa basa sin in manuscrit da la represchentaziun dal 1862 ch'el survegn il 1877 da Caspar Anton Collenberg, in dals mainagieus da lez temp. Quest manuscrit è oz spari. La perscrutaziun presuma ch'il text saja vegnì scrit gia avant il 19avel tschientaner, davart l'autur pon ins dentant mo specular. En dumonda vegn il plevon Balzer Alig (1625–77) da Vrin, in vitg vischin da Lumbrein. Quel scriva ina collecziun da chanzuns spiritualas e translatascha en rumantsch in extract da la Passiun da Jesus or dals evangelis. Linguisticamain divergescha questa translaziun dentant fermamain dal text da la Passiun. Decurtins deducescha da las represchentaziuns documentadas dal 1862 e dal 1882 in turnus da ventg onns, quinta analogamain enavos e suppona in'emprima represchentaziun per l'onn 1722. Da lezzas uras vegn fundada canonicamain a Lumbrein la Confraternità da las set dolurs da Maria; cun questa chaschun pudess la Passiun esser naschida. Sco autur vegnissalur en dumonda il plevon da Lumbrein da lez temp, Conradin Muschaun, che studegia a Dillingen al Danubi en Germania, nua ch'el emprenda d'enconuscher il teater dals gesuits.

L'emprima represchentaziun da la Passiun da Lumbrein na po betg vegnir datada. Documentadas èn las represchentaziuns dal 1862 e dal 1882 che sa basan sin differentas versiuns. La represchentaziun da Venderdi sontg, ils 4 d'avrigl 1862, è documentada tras recensius en la «Gasetta Romontscha» ed en il «Grischun». Ultra da quai stampa Decurtins en l'introducziun da sia ediziun il rapport dal plevon Balthasar Arpagaus, in mainagieu da lezza represchentaziun. Quests rapports na descrivan betg mo l'andament da la Passiun ed ils lieus da las differentas scenas, ma er ils vestgids e las armas dals 130-150 acturs. In dals recensents relata da 4000 fin 5000 persunas.

Il titel cumplet da la versiun dal 1862 – «Representatiun de la passiu a mort de nies spindrader Jessus Christus traig ora dilgs quatter evangelists ed ord autars cudisch spirituals tudeschs a ramonschs» – mussa ch'il gieu suonda per gronda part la tradiziun biblica e ch'el surpiglia a medem temp, probablamain per augmentar l'effect dramatic, motifs ed ulteriuras figuras or da legendas. Il text è bain dividì en sis scenas, ma questa structuraziun na sa lascha motivar ni cun midadas dal lieu ni cun in auter princip logic. Las instrucziuns da reschia («seramonias») detagliadas e scrites en latin cumpiglian in quart dal text e localiseschan ils lieus da giugar en il vitg da Lumbrein: la Passiun cumenza cun la scena al Culm da las ulivas amez il vitg, nua che vegnan represchentas era las ulteriuras scenas fin a la sentenza da Cristus. Cun la represchentaziun da la via da la crusch sa metta er il public en moviment e suonda ils acturs sin in crest sur il vitg; là va la Passiun a fin cun la scena da la crucificaziun.

Era las represchentaziuns dals 3, 4 e 23 d'avrigl 1882 descrivan ils cronists detagliadamain: per la represchentaziun erigian ils vischins sur Lumbrein ina gronda tribuna da trais parts, sin la quala vegnan giugadas tut las scenas. Mo la via da la crusch vegn represchenta dals acturs en furma d'ina processiun. Suenter sa radunan els puspè sin la tribuna e la scena da la crucificaziun cumenza. Tenor stimaziuns guardan 3000 fin 5000 aspecturs questa Passiun.

La versiun per la represchentaziun dal 1882 deriva da Leonhard Casanova, da lez

Passiun da Lumbrein dal 1882

JEAN RENGLI

temp plevon a Lumbrein: el s'orientescha a la Passiun dad Oberammergau ch'el visita in pau avant e divide la Passiun tenor novas reglas dramaticas en diesch acts subdividids en singulas scenas. El agiunta dentant ulteriuras scenas a sia versiun, inclusa la resurrecziun, sco en il gieu da Pasca. Per l'onn 1902 planisescha la vischnanca da Lumbrein segund il turnus da ventg onns puspè ina represchentaziun a basa d'ina nova versiun sut la reschia da Casanova. Pervi da differenzas tranter Casanova e la curia renunzia la vischnanca dentant a quest project.

La Passiun da Sumvitg

Igl è fitg probabel che la Passiun da Sumvitg è in'imitaziun da quella da Lumbrein; en scadin cas èn tut las scenas da quella cuntegnidas er en tschella. En la Passiun da Sumvitg existan en pli anc ulteriuras scenas novas. Aifer las Passiuns rumantschas ha quest gieu ina posiziun speziala: el è il pli vast e vala sco il pli impurtant ed il pli original represchentan da quest gener.

Las passiuns en il 20avel e 21avel tschientaner

La tradiziun da las Passiuns cuntinescha fin al di dad oz: il 1933 represchentan unions localas en ina sala a Domat per l'emprima giada la passiun «Spiel von Jesu Leid und Herrlichkeit» da Maurus Carnot (scritta en tudestg), ed ils onns 1979 e 1989 realisescha il Theaterverein Domat-Ems la passiun sco gieu sut tschiel avert en la crappera Tuma Padrusa. Il 1956 scriva Giusep Durschei la passiun moderna «Golgata» che vegn represchenta ils onns 1960 a Mustér. Il 1963 cumpara il roman «Passiun» da Gion Deplazes (translaziun tudestga: «Passion in Somvix», 1964). L'autur sa lascha inspirar d'ina istorgia transmissa a bucca che colportescha in incident durant la davosa represchentaziun da la Passiun da Sumvitg, la quala ha lieu presumtivamain il 1834: ils interprets dals gidieus duain avair maltractà l'interpret da Cristus suenter dispitas pervi da la distribuiziun da las rollas en maniera talmain maligna che lez mora curt suenter. Var tschient onns suenter la davosa represchentaziun da la Passiun da Lumbrein scriva il teolog ed autur Ursicin Gion Geli Derungs ina versiun moderna dal gieu, per la quala Gion Antoni Derungs cumpona la musica. La represchentaziun ha lieu sut tschiel avert la stad 2003 a Vella cun var 200 acturas ed acturs da la Val Lumnezia.

La Passiun da Sumvitg

Quest gieu spiritual represchenta a Sumvitg e scrit per quest lieu tracta la passiun da Jesus.

La Passiun da Sumvitg è la pli vasta da tut las Passiuns rumantschas e vala sco la represchenta la pli impurtanta da quest gener. Il 1873 vegnan chattads dus manuscrits e pliras rollas cun il text da la Passiun da Sumvitg. Il material vegn surdà a Caspar Decurtins, l'iniziant da las retschertgas. Decurtins edescha il text pliras giadas, il davos l'onn 1912 en sia collecziun «Rätoromanische Chrestomathie». L'autur da la Passiun da Sumvitg n'è betg enconuscent. En dumonda vegn Augustin Tgetgel, dal 1767–90 plevon a Sumvitg. Tgetgel, naschì e creschì si a Sumvitg, studegia a Dillingen sper il Danubi en Germania ed emprenda là ad enconuscher il teater dals gesuits. Cun gronda probabilitad assista el il 1741 er a la represchentaziun da la Passiun da Savognin, damai ch'el è da lez temp activ sco spiritual en questa regiun. Sch'el fiss l'autur da la Passiun da Sumvitg, fiss quella pia vegnida scritta pir en la segunda mesadad dal 18avel tschientaner.

Davart l'istorgia da represchentaziun

L'unica represchentaziun documentada a scrit da la Passiun da Sumvitg ha lieu ils 31 da mars 1801 a Sumvitg; damai che la regenza grischuna (installada dals Franzos) tema ina nova revolta cunter l'occupaziun franzosa, vul ella impedir la reuniun d'ina fulla pli gronda e lascha scumandar la represchentaziun tras l'administraziun episcopala a Cuira cun ina brev dals 16 da mars. Michael Anton Henni, da lez temp plevon a Sumvitg, accentuescha en sia risposta l'urgenza da represchentar la Passiun da Sumvitg: ch'ìls abitants da sia vischnanca al sforzian dapi tredesch onns da represchentar puspè il gieu, sco quai che ses antecessur Tgetgel haja fatg trais giadas. Vinavant è Henni da l'avis ch'ìl scumond da Cuira pudess plitost promover che impedir ina revolta. Finalmain arriva la lubientscha ed il gieu dastga vegnir represchenta. Las represchentaziuns dal 18avel tschientaner che vegnan menziunadas en la corrispondenza n'èn betg documentadas. Probablamain datti suenter l'onn 1801 anc ulteriuras represchentaziuns. Ma er quellas n'èn betg documentadas a moda segira.

Davart il text

Il text da la Passiun da Sumvitg è dividì en duas parts, il drama sco tal en 25 scenas e la processiun al lieu, nua che vegn represchenta la crucificaziun. Il text è per part scrit en prosa, per part en ina lingua fermamain ritmisada ed en rimas. Ils titels da las scenas sco era las curtas indicaziuns per la reschia èn scrits en latin. Areguard il cuntegn suonda la Passiun da Sumvitg l'istorgia da la passiun biblica. Probablamain sa basa l'autur sin la Pas-

siun da Lumbrein, damai che tut las scenas da quella cumparan er en la Passiun da Sumvitg. L'autur metta dentant novs accents ed agiunta differentas scenas, surtut las scenas d'interrogaziun, da consultaziun e da dretgira vegnan fermamain extendidas: ellas cumpiglian set otgavels da l'entir text e cumprovan cun quai che la tradiziun locala da la dretgira sut tschiel avert è vegnida integrada en il gieu (quai ch'è dal reminent er il cas tar la Dretgira nauscha). Il gieu daventa in vair process criminal, enramà d'in prolog che cuntegna ils eveniments avant l'arrestaziun da Jesus ed in epilog, en il qual vegn executada la sentenza. Ils gronds contractants en la Passiun da Sumvitg èn Caifas sco accusader e Pilatus sco protectur e derschader. Jesus, la figura principala da l'istorgia, di mo pauc; el na sa defenda betg, el supporta ses destin. Ils plects da Caifas – «Meglier ei sei, cha in solet omm mieri per il Pievel, che tut il pievel momi apiarder» – van sco in fil cotschen tras il drama.

Davart la pratica da represchentaziun

La Passiun da Sumvitg è concepida per Sumvitg, la topografia dal vitg è inscritta en l'andament da l'acziun: gia en l'emprima part, pia avant la processiun sco tala, la via da la crusch, mida il lieu dal gieu pliras giadas. Ils aspecturs che chantan ed uran suondan ils acturs durant quests midaments da las scenas. La represchentaziun da la Passiun da Sumvitg n'è nagin teater ordinari, mabain in act religius. Las emprimas trais scenas, pia il cumià da Jesus da sia mamma Maria, l'emprima reuniun da l'Aut Cussegl, durant la quala vegn pretendida la mort da Jesus, e la Sontga Tschaina, han lieu dador il vitg en ina pitschna foppa sper la via veglia en direcziun da Rabiun. Sco l'iert Gethsemane per la quarta scena, Jesus al Culm da las ulivas e sia arrestaziun, serve ina plazza circumdada da plantas in pau sur questa foppa. Là vegn Cristus arrestà e manà davent, ils acturs ed ils aspecturs suondan la gruppa en il vitg. Las scenas tschintg fin quindesch cun l'accusaziun e l'interrogaziun da Jesus han lieu sin la piazza cadruvi amez il vitg (tranter auter las scenas: interrogaziun da Jesus tras Anas, ils plants da l'Aut Cussegl, preschentaziun da Jesus a l'Aut Cussegl, segund tradiment da Jesus tras Petrus, preschentaziun da Jesus a Pilatus); cun travs vegn construida ina tribuna sin la gronda funtauna dal vitg. La scena sedesch gioa en il palast da Herodes; quel beneventa la delegaziun da l'Aut Cussegl ed interroghescha Jesus. Per questa scena suondan ils aspecturs ils acturs a la fin dal vitg en la direcziun da Mustér e turnan suenter la scena puspè enavos sin la piazza cadruvi, nua che vegnan dadas las scenas 17 fin 25, pia il process da Jesus, sia sentenza, sia flagellaziun e sia disfamaziun. La fin finala, durant la represchentaziun da la via da la crusch da Jesus, bandunan ils acturs ed ils aspecturs il vitg en in til da processiun e sa rendan si vers Tresch, nua ch'ìl gieu va a fin cun la scena da la crucificaziun e nua che stat fin oz ina gronda crusch. En confrunt cun autras passiuns demussa quella da Sumvitg ina gronda originalità formala e tematica. Decurtins valitescha la Passiun da Sumvitg sco il gieu «il pli impurtant ed il pli nazional» da quels gieus conservads, in che stettia «dal tuttatfatg sin il fund da l'atgna istorgia ed en il mez da l'agen pievel».

La preschentaziun:
Dossier «Passiuns rumantschas».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=4052
www.chatta.ch